

Universitätsbibliothek Wuppertal

Annæi Senecæ Tvm Rhetoris Tvm Philosophi Opera Omnia

Quid in eo contineatur sequens pagina indicabit

Seneca, Lucius Annaeus <Rhetor>

M.DC.XLVI., 1646

Ad Neronem Cæsarem de clementia

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1509](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1509)

eius cogitas, siue de leuioribus, quantum est temporis quod aut ille poena sua torqueatur, iaut tu malum gaudium ex aliena percipias? Iam ipsum spiritum expuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo sumus: detrimenta, iniurias, conuicia, uellicationes contemnamus, & magno animo breuia feramus incommoda. Dum respicimus, quod aiunt, uersamusque nos, iam mortalitas aderit.

L. ANNÆI SENECAE

AD NERONEM CÆSAREM

DE CLEMENTIA.

LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

SCRIBERE de clementia, Nero Cæsar, institui: ut quodammodo speculi uice fungerer, & te tibi ostenderem, peruenturum ad voluptatem maximam omnium. Quamuis enim rectè factorum uerus fructus sit fecisse, nec illum uirtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: iuuat tamen inspicere & circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc imensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exulturam, si hoc iugum fregerit, & ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum uice fungerer: ego uitæ necisque gentibus arbiter: qualem quisque sortem statumque habeat, in manu mea positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum uelit, meo ore pronuntiat. Ex nostro responso lætitiæ causas, populi urbisque concipiunt. Nulla pars usquam, nisi uolente propitioque me florer. Hæc ter millia gladiatorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditus exscindi, quas transportari, quibus

bus libertatem dari quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium circundari decus oporteat, quæ ruant vrbes, quæ oriantur, mea iurisdictio est. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit. non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quæ sæpe tranquillissimis pectoribus quoque patientiam extorsit: non ipsa ostentandæ per terrores potentia, dira, sed frequens magnis imperiis gloria. Conditum, immo constrictum apud me ferrum est. Summa parsimonia etiam vilissimi sanguinis. Nemo non, cui alia desunt, hominis nomine apud me gratus est. seueritatem abditam, clementiam in promptu habeo. Sic me custodio, tanquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem euocavi, rationem redditurus sim. Alterius ætate prima motus sum, alterius vltima. Alium dignitati donavi, alium humilitati. Quotiens nullam inueneram misericordiam causam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, si à me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus sum. Potes hoc, Cæsar, prædicare audacter, omnium quæ in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reipub. ereptum. Rarissimam laudem, & nulli adhuc principum concessam concupisti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas ista tua singularis, ingratos aut malignos æstimatores nacta est. Refertur tibi gratia. Nemo vnus homo vni homini tam carus vnquam fuit, quam tu populo Romano, magnum longumque eius bonum. Sed ingens tibi onus imposuisti. Nemo iam diuum Augustum, nec Tiberij Cæsaris prima tempora loquitur: nec quod te imitari velit, exemplar extra te quærit. Principatus tuus ad eum gustum quem dedisti exigitur. Difficile hoc fuisset, si non naturalis tibi ista bonitas esset, sed ad tempus sumpta. Nemo enim potest personam diu ferre. Ficta cito in naturam suam recidunt quibus veritas subest, quæque (vt ita dicam) ex solido enascuntur, tempore ipso in maius meliusque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum esset, quo se statim nobilis insoles daret. Iam vota publica in tuto sunt. Nec enim periculum est, ne te subita tui capiat obliuio. Facit quidem auidos nimia felicitas: nec tam temperatæ cupiditates sunt vn-

quam, vt in eo quod contigit desinant. Gradus à magnis ad maiora sit: & spes improbissima complectuntur insperata assecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & hæc confessio exprimitur, esse te felices: & illa, nihil tam his accedere bonis posse, nisi vt perpetua sint. Multa illos cogunt ad hanc confessionem, qua nulla in homine tardior est: securitas alta, affluens: ius supra omnem iniuriam positum. Obuersatur oculis letissima forma Reipubl. cui ad summam libertatem nihil deest, nisi pereundi licentia. Præcipue tamen æqualis ad maximos imòsque peruenit clementiæ tuæ admiratio. Cætera enim bona pro portione fortunæ suæ quisque sentit, aut expectat maiora minoraque: ex clementia omnes idem sperant. Nec est quisquam, cui tam valde innocentia sua placeat, vt non stare in conspectu clementiam paratam humanis erroribus gaudeat.

CAP. II. ESSE autem aliquos scio, qui clementia pessimum quemque putent sustineri: quoniam nisi post crimen superuacua est, & sola hæc virtus inter innocentes cessat. Sed primam omnium, sicut medicinæ apud ægros vsus, etiam apud sanos honor est. ita clementiam quamuis poena digni innocenti, etiam innocentes colunt. Deinde habet clementia in persona quoque innocentium locum: quia interdum fortuna pro culpa est: nec inuocentiæ tantum clementia succurrit, sed sæpe virtuti: quoniam quidem conditione temporum incidunt quædam, quæ possint laudata puniri. Adice, quod magna pars hominum est, quæ reuerti ad innocentiam possit. Sed non tamen vulgo ignoscere decet. Nam vbi discrimen inter malos bonosque sublatum est, confusio sequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda est moderatio, quæ sanabilia ingenia distinguere à deploratis sciât. Nec promiscuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abscissam. Nam tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli. Modum tenere debemus. Sed quia difficile est temperamentum, quicquid æquo plus futurum est, in partem humaniorem præponderet. Sed hæc suo loco melius dicentur.

CAP. III. NUNC in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit manumissionis. Secunda, quæ naturam clementiæ habitumque demonstrat. Nam cum sint vitia quædam virtutes imitantia, non possunt fecer-
ni, nisi

ni, nisi signa quibus dignoscantur impresseris. Tertio loco
quæremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur ani-
mus, quomodo confirmet eam, & vsu suam faciat. Nullam
vero ex omnibus virtutibus magis homini conuenire, cùm
sit nulla humanior, constet necesse est: non solum inter
nos, qui hominem sociale animal, communi bono geni-
tum videri volumus: sed etiam inter illos, qui hominem
voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad vtili-
tatem suam spectant. Nam si quietem petit & otium, hanc
virtutem naturæ suæ nactus est, quæ pacem amat, & mâ-
nus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis,
quàm regem aut principem decet. Ita enim virtutes ma-
gnis viris decori gloriæque sunt, si illis salutaris potentia
est. Nam pestifera vis est, valere ad nocendum. Illius de-
mum magnitudo stabilis fundataque est, quam omnes tam
supra se esse, quam pro se sciunt: cuius curam excubare
pro salute singulorum atque vniuersorum quotidie expe-
riuntur: quo procedente, non, tanquam malum aliquod
aut noxium animal è cubili prosiliret, diffugiunt, sed tan-
quam ad clarum ac beneficium sidus certatim aduolant,
obiicere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi,
& substernere corpora sua, si per stragem illi humanam
iter ad salutem stituendum sit. Somnum eius nocturnis ex-
cubiis muniunt: latera obiecti circumfusique defendunt:
incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ra-
tione populis vrbibusque consensus, sic protegendis aman-
diisque reges, & se suaque iactandi, quocumque desideraue-
rit imperantis salus. Nec hæc vilitas sui est aut dementia,
pro vno capite tot millia excipere ferrum, ac multis
mortibus vnâ animam redimere, nonnunquam senis &
inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deseruit,
& cum hoc tanto maius tantoque speciosus sit, ille in oc-
culto maneat tenuis, & in qua sede latitet incertus, tamen
manus, pedes, oculi negotium illi gerunt: illum hæc cutis
munit: illius iussu iacemus, aut inquieti discurremus: cum
ille imperauit: siue auarus dominus est, mare lucri causa
scrutamur, siue ambitiosus, iam dudum dexteram flammis
obicimus, aut voluntarie subsilimus: si hæc immensa
multitudo, vnus animæ circumdata, illius spiritu regitur,
illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis

nisi consilio sustineretur.

CAP. IV. SVAM itaque incolumitatem amant, cum pro vno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurrunt, & aduersa vulneribus pectora ferunt, ne imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum per quod Respub. cohaeret: ille spiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt, nihil ipsa per se futura, nisi onus & præda, si mens illa imperij subtrahatur.

Rege incolumi mens omnibus vnas

Amisso, rupere fidem.

Hic casus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas ager. Tamdiu ab isto periculo aberit hic populus, quam diu sciet ferre frangos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, hæc vnitas & hic maximi imperij contextus in partes multas dissiliet: idemque huic vbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo principes regesque & quocunque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari vitra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt, sequitur, vt his quoque carior sit in quem se Resp. conuertit. Olim enim ita se induit Reipubl. Cæsar, vt diduci alterum non possit sine vtriusque pernicie. Nam vt illi viribus opus est, ita & huic capite.

CAP. V. LONGIVS videtur recessisse à proposito oratio mea. At mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reip. tu es, illa corpus tuum, vides, vt puto, quam necessaria clementia sit. Tibi enim parcis, cum videris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis ciuibus, non aliter quam membris languentibus. Et si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne vltro quam necesse sit incidas. Est ergo vt dicebam, clementia omnibus quidem hominibus, secundum naturam, maximè tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod seruet, quantoque in maiore materia apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum sanctitas bellum est. Cum autem virtutibus inter se sit concordia, nec vlla altera melior aut honestior sit: quædam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum,

lum infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quam malam fortunam retundere? Hæc tamen in bona fortuna latiore locum habet, meliusque in tribunali quam in plano conspicitur. Clementia in quamcunque domum peruenerit, eam felicem tranquillamque præstabit. Sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim est mirabilius, quam eum, cuius iræ nihil obstat, cuius grauiori sententiæ ipsi qui pereunt assentiuntur, quam nec interrogaturus est, immo si vehementius excanduit nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum iniicere, & potestate sua in melius placidiusque uti, hoc ipsum cogitantem: Occidere contra legem nemo non potest: seruare nemo præter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse tranquillumque, & iniurias atque offensiones semper despiciere. Muliebri est, fure in ira. Ferarum verò, nec generosarum quidem, præmordere & virgere proiectos. Elephantes leonesque transeunt quæ impulerunt. Ignobilis bestię pertinacia est. Non decet regem sæua, nec inexorabilis ira. Non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exæquat. At si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus & meritis, amittere facit quod nulli nisi rerum potenti licet. Vira enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Seruare proprium est excellentis fortunæ: quæ nunquam magis suspici debet, quam cum illi contingit idem posse quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quam mali. Deorum itaque sibi animum asserens princeps, alios ex ciuibus suis quia vtilis bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquit, quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

CAP. VI. COGITATE in hac ciuitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quotiens aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris viæ postulâtur, in qua consumitur quicquid terris omnibus aratur, quanta solitudo, & vastitas futura sit si nihil relinquatur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quotus quisque ex quæstoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, qua quærit? Quotus quisque accusator vacat culpa? Et nescio, an nemo

ad dandam veniam difficilior sit, quam qui illam petere sepius meruit. Peccauimus omnes: alij grauiora, alij leuiora, alij ex destinato, alij forte impulsu, aut aliena nequitia ablati; alij in bonis consilijs parum fortiter stetimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed vsque ad extremum cui delinquimus. Etiam si quis tam bene purgauit animum, vt nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

CAP. VII. QUONIAM deorum feci mentionem, optime hoc exemplum principi constituam, ad quod formetur, vt se talem esse ciuibus, quales sibi deos velit. Expediit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expediit vsque ad vltimam infesta perniciem? Equis rerum erit tutus, cuius non membra aruspices colligant? Quod si dij placabiles & aequi delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto aequius est hominem hominibus praepositum miti animo exercere imperium, & cogitare, vtrum mundi status gratior oculis pulchriorque sit sereno & puro die, an cum frigoribus crebris omnia quatiantur, & ignes hinc atque illinc micent? Atqui non alia facies est quieti moderatique imperij, quam sereni caeli & nitentis. Crudele regnum turbidum, tenebrisque obscurum est inter trementes & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem qui omnia conturbat in concussio. Facilius priuatis ignoscitur, pertinaciter se vindicantibus. Possunt enim laedi, dolorque eorum ab iniuria venit. Timent praeterea contemptum: & non retulisse laedentibus gratiam infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili est, is omissa ea, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positus exere manu, litigare, in rixam procurrere, ac morem irae suae gerere, liberius est. Leues inter paria ictus sunt. Regi vociferatio quoque verborumque intemperantia non ex maiestate est.

CAP. VIII. GRAVE putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent ista, inquis, seruitus est, non imperium. Quid tu? non experiris istud nobis esse, non tibi seruitutem? Alia condicio est eorum, qui in turba, quam non excedunt, latent: quorum & virtutes vt appareant, diu iustan-

Iustantur, & vitia tenebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit: & ideo nullis magis cauendum est, qualem famam habeant, quam qui qualemcunque meruerint, magnam habituri sunt. Quam multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent? Possum in qualibet parte urbis solus incedere sine timore, quamuis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato viuendum est. Aberrare à fortuna tua non potes. obsidet te, & quocumque descendis magno apparatu sequitur. Et hæc summa magnitudinis seruitus est, non posse fieri minorem; sed cum diis tibi communis ista necessitas est. Nam illos quoque cælum alligatos tenet: nec magis illis descendere datum est, quam tibi: Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. Prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet tibi non magis quam soli latere contingit. Multa contra te lux est, omnium in istam conuersi oculi sunt. Prodire te putas? oriris: loqui non potes, nisi ut vocem tuam quæ ubique sunt gentes excipiant. Irasci non potes, nisi ut omnia tremant. Sic neminem potes affligere, nisi ut quicquid circa fuerit, quatiatur. Ut fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu: sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latius quam nocent: non sine causa. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit cogitatur, in eo qui omnia potest. Adiice nunc, quod priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniore, acceptarum patientia facit: regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quia frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet ante sæuendi, quam causa deficiat. Alioquin quemadmodum præcisæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorum genera ut densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum tollendo. Parentes enim liberi que eorum qui interfecti sunt, & propinqui, & amici in locum singulorum succedunt. Hoc quam verum sit admonere te exemplo domestico volo.

CAP. IX. DIUVS Augustus fuit mitis princeps, si quis illum à principatu suo æstimare incipiat: in communi quidem Rep. cum hoc ætatis esset, quod tu nunc es, duodeuicesimum egressus annum, iam pugiones in sinu amicorum

absconderat, iam insidiis M. Antonii consulis latus perierat, iam fuerat collega proscriptionis: sed cum annum quadragesimum transisset, & in Gallia moraretur, delatum est ad eum iudicium, L. Cinnam stolidi ingenij virum insidias ei stuere. Dicitur est & vbi, & quando, quemadmodum aggredi vellet. Vnus ex conscis deferebat. Constituit se ab eo vindicare. Consilium amicorum aduocari iussit. Nox illa inquieta erat, cum cogitaret adolescentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeij nepotem, damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat: cum M. Antonio proscriptionis edictum inter cenam distaret. Gemens subinde voces varias emittebat, & inter se contrarias. Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me sollicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis frustra petiturum caput, tot naualibus, tot pedestribus præliis incolume, postquam terra marique pax parata est, non occidere constituat, sed immolare? Nam sacrificantem placuerat adoriri: Rursus silentio interposito, maiore multo voce, sibi, quam Cinnæ irascebatur. Quid viuis, si perire te tam multorum interest? Quis finis erit suppliciorum? Quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant, Non est tanti vita, si, vt ego non peream, tam multa perdenda sunt. Interpellauit tandem illum Liuiæ vxor. Et admittit, inquit, muliebre consilium? Fac quod medici solent: qui vbi vilitata remedia non procedunt, tenent contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti: Saluidienum Lepidus feceris est, Lepidum Muræna, Murænam Capio, Capionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum ausos pudeat: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnæ qui deprehensus est. Iam nocere tibi non potest, prodesse famæ tuæ potest. Gaius sibi quod aduocatum inuenerat, vxori quidem gratias egit: renuntiari autem ex templo amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnam vnum ad se accersit: dimisitque omnibus è cubiculo, cum alteram Cinnæ poni cathedram iussisset: Hoc, inquit, primum à te peto ne me loquentem interpelles, ne meo sermone medio proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in hostium castris inuenissem non factum tantum mihi inimicum, sed natum seruaui,

uani, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, & tam diues, vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cum sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cum ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: Non præstas, inquit, fidem, Cinna: conuenerat ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras, adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum: cui commissum esset ferrum. Et cum defixum videret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? Malè mehercule cum Republica agatur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat. Domum tueri tuam non potes. Nuper libertini hominis gratia, in priuato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quàm contra Cæsarem aduocare? Cedo, si spes tuas solus impedio, Paulus ne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Seruilij ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina præferentium, sed eorum qui imaginibus suis decori sunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quàm duabus horis locutum esse constat, cum hanc pœnam, qua sola erat contentus futurus, extenderet: Vitam, tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac partidæ. Ex hodierno die, inter nos amicitia incipiat. Contendamus vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Posthæc detulit vltro consulatum, questus, quod non auderet petere. Amicissimum fidelissimumque habuit. heres solus fuit illi. Nullis amplius insidiis ab vlllo petitus est.

CAP. X. IGNOUIT abauus tuus victis. Nam si non ignouisset, quibus imperasset? Sallustium, & Cocceios & Duillios, & totam cohortem primam interioris admisionis ex aduersariorum castris conscripsit. Nam Domitios, Messallas, Asinios, Cicerones, & quicquid floris erat in ciuitate, clementiæ suæ debebat. Ipsum Lepidum quàm diu mori passus non est? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & Pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est. Maluit enim illum honorem vocari, quàm spoliū. Hæc eum clementia ad salutem securitatemque oerduxit: hæc gratum ac

favorabilem reddidit, quamvis nondum subactis Reipub. cervicibus manum imposuisset. Hæc hodieque præstat illi famam, quæ vix vivis principibus servit. Deum esse non tanquam iussi credimus. bonum principem Augustum, & bene illi convenisse parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam causam quam quod contumelias quoque suas, quæ acerbiore principibus solent esse, quam iniuriæ, nulla crudelitate exequabatur: quod probrosi in se dictis arrisist: quod dare illum pœnas apparebat, cum exigeret. quod quoscunque ob adulterium filiaæ suæ damnauerat, adeo non occidit, ut dimissis, quo tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cum scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificentur: non dare tantum salutem, sed præstare.

CAP. XI. Hæc Augustus senex, aut iam in senectutem annis vergentibus. In adolescentia caluit: atsit ira: multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuæ audebit diuum Augustum, etiam si in certamen iuuenilium annorum deduxerit senectutem plus quam maturam. Fuerit moderatus & clemens: nempe post mare Adriaticum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nempe post Perusinas aras & proscriptiones. Ego vero clementiam non voco lassam crudelitatem. Hæc est, Cæsar, clementia vera, quam tu præstas, quæ non sæuitiæ poenitentia coepit: nullam habere maculam, nunquam civilem sanguinem fudisse. Hæc est in maxima potestate, verissima animi temperantia, & humani generis incomprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in ciues suos liceat, experiendo tentate, sed heberare aciem imperij sui. Præstitisti, Cæsar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse: eo maius est mirabilisque, quod nulli vnquam citius gladius commissus est. Clementia ergo non tantum honestiores, sed tutiores præstat: ornamentumque imperiorum est simul certissima salus, cum reges consenuerint, liberi que ac nepotibus tradiderint regna: tyrannorum execrabilis ac brevis potestas est. Quid inter est inter tyrannum & regem? species

cies enim ipsa fortunæ ac licentia pars est, nisi quod tyranni ex voluptate sæuiunt, reges non nisi ex causa ac necessitate.

CAP. XII. Quid ergo? non reges quoque occidere solent? Sed quotiens id fieri publica utilitas persuadet. Tyrannis sæuitia cordi est. Tyrannus autem à rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoque præferri multis regibus potest. Et L. Syllam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet è dictatura sua, & se togæ reddiderit: quis tamen vnquam tyrannus tam auide humanum sanguinem bibit, quam ille, qui septem millia ciuium Romanorum contrucidari iussit? Et cum in vicino ad ædem Bellonæ sedens exaudisset conclamationem tot milium sub gladio gementium, exterrito senatu: Hoc agamus, inquit, P. C. Seditiosi pauculi meo iussu occiduntur. Hoc non est mentitus: pauci, Syllæ videbantur. Sed mox de Sylla consequemur, quomodo hostibus irascendum sit: utique si in hostile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti transferint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannumque discrimen sit: vterque licet non minus armis valletur, sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis vitur; alter, vt magno timore magna odia compescat. Nec illas ipsas manus quibus se commisit, securus aspicit. Contrariis in contraria agitur. Nam & iniuisus est, quia timetur; & timeri vult, quia iniuisus est: & illo execrabili versu, qui multos dedit præcipites, vitur:

Oderint dum motuant:

ignarus quanta rabies oriatur, vbi supra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos; assiduus vero & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri suadet. Si feras lineis & pinnaclusas contineas: easdem à tergo eques telis incessat: tentabunt fugam per ipsa quæ fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus est, quam vltima necessitas extundit. Relinquat oportet securi aliquid metus, multoque plus spei quam periculorum ostendet. Alioquin vbi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & aliena anima abuti. Placido tranquilloque regi si-

da sunt auxilia, quibus ad communem salutem utantur. Gloriosisque miles (publicæ enim securitati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur. ut parentis custos. At illum acerbum & sanguinarium necesse est grauentur stipatores sui.

CAP. XIII. NON potest habere quisquam bonæ ac fidæ voluntatis ministros, quibus in tormentis & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis vitur, quibus non aliter quàm bestiis homines obiectat, omnibus reis noxior ac sollicitior, ut qui homines deosque testes ac vindicæ facinorum timeat, eo perductus, ut non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera vel pessimum habet crudelitas: perseverandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. Quid autem eo infelicius, cui iam esse malum necesse est? O miserabilem illum! sibi certè, nam ceteris misereri eius nefas sit, qui cadibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quàm domestica: cum arma meruat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui ubi circumspexit quæque fecit, quæque facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit, sæpe mortem timet, sapiens optat, inuisor sibi quàm seruientibus. E contrario is cui curæ sunt vniuersa, quamquam alia magis, alia minus tueretur, nullam non Reipublicæ partem tanquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora, etiam si ex usu est animaduertere: ostendens quàm inuitus aspero remedio manus admoueat, in cuius animo nihil hostile, nisi efferum est. Qui potentiam suam placide ac salutariter exeroet, approbare imperia sua ciuibus cupiens. Felix abunde sibi visus, si fortunam suam publicauerit, sermone affabilis accessuque facili, vultu qui maximè populos demeretur, amabilis, æquis desideris propensus, & iniquis acerbis, à rota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secreto loquantur, quæ palàm. Tollere filios cupiunt, & publicis malis sterilitas inducta recluditur. Bene se meriturum de liberis suis quisque non dubitat, quibus tale sæculum ostenderit. Hic princeps suo beneficio tutus, nihil præsidii eget, arma ornamenti causa habet.

CAP. XIV. QVOD ergo officium eius est? quod bonorum

norum parentum : qui obiurgare liberos nonnunquam blandè, nonnunquam minaciter solent, aliquando admonere etiam verberibus. Nunquid aliquis sanus filium ad primam offensam exhæredat? nisi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicèrint, nisi plus est quod timer, quam quod damnat, non accedit ad decretorium stylum. Multa antequam tentat, quibus dubiam indolem & peiore loco iam positam reuocet: simul deplorata est, vltima experitur. Nemo ad supplicia exigenda peruenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti, etiam principi faciendum est: quem appellauimus patrem patriæ, non adulatione vana adducti. Cætera enim cognomina honori data sunt. Magnos & felices & Augustos diximus, & ambitiosæ maiestati quicquid potuimus titulorum congesimus, illis hoc tribuentes. Patrem quidem patriæ appellauimus, ut sciret datam sibi potestatem patriam: quæ est temperatissima, liberis consulens, suæque post illos ponens. Tarde sibi pater membra sua abscindat: etiam cum absciderit, reponere cupiat: & in abscindendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim est ut libenter damnet, qui cito: Prope ut inique puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum, memoria nostra, qui filium suum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illum Augusti Cæsaris auctoritas infestis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

CAP. XV. T. ARIUM qui filium deprehensum in parricidio, exilio damnauit causa cognita, nemo non suspexit quod contentus exilio, & exilio delegato Massiliæ, parricidam continuit, & annua illi præstitit, quanta præstare integro solebat. Hæc liberalitas effecit, ut in qua ciuitate nunquam deest patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus esset, quem is pater damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonum principem. Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit in consilium Cæsarem Augustum. Venit in priuatos penates. Assedit, pars alieni consilij fuit. Non dixit: Immo in meam domum veniat. Quod si factum esset, Cæsaris futura erat cognitio, non patris. Audita causa excussisque omnibus, & his quæ adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur,

petit vt sententiam suam quisque scriberet , ne ea omnium fieret , quæ Cæsaris fuisset . Deinde priusquam aperirentur codicilli , iurauit se T. Arij hominis locupletis hereditatem non aditurum . Dicit aliquis , pusillo animo . Timuit , ne videretur locum spei suæ aperire velle , filij damnatione . Ego contra sentio . Quilibet nostrum debuisset aduersus opinioniones malignas satis fiducia habere in bona conscientia . Principes multa debent etiam famæ dare . Iurauit se non aditurum hæreditatem . Arius quidem eodem die & alterum hæredem perdidit , sed Cæsar libertatem sententiæ suæ redemit : & postquam approbavit gratuitam esse severitatem suam , quod principi semper curandum est , dixit , relegandum quo patri videretur . Non culeum , non serpentes , non carcerem decreuit ; memor non de quo censeret , sed , cui in consilio esset . Mollissimo genere pœnæ contētum esse debere patrem dixit in filio adolescentulo , impulsio in id scelus , in quo se , quod proximum erat ab innocentia , timidè gessisset : debere illum ab vībe & à parentis oculis submoueri .

CAP. XVI. O dignum quem in consilium patres aduocarent ! ô dignum quem coheredem innocentibus liberis scriberent ! Hæc clementia principem decet , vt quocunque venerit , mansuetiora omnia faciat . Nemo regi tam vilis sit , vt illum perire non sentiat , qualiscunque pars imperij est . In magna imperia ex minoribus petainus exemplum . Non est vnum imperandi genus . Imperat princeps ciuibus suis , pater liberis , præceptor discipulis , tribunus vel centurio militibus . Nonne pessimus pater videbitur , qui assiduis plagis liberos etiam ex leuissimis causis compescet ? Vter autem præceptor liberalibus studiis dignior , qui excarnificat discipulos , si memoria illis non confuiterit , aut si parum agilis in legendo oculus hæserit : an qui monitionibus & verecundia emendate ac docere malit ? Tribunum centurionemque da sæuum : desertores faciet ? quibus tamen ignoscitur . Nunquidnam æquum est , grauius homini & durius imperari , quam imperiatur animalibus mutis ? Atqui equum non crebris verberibus exterreret domandi petitus magister . Fiet enim formidolosus & contumax , nisi eum tactu blandiente permulseris . Idem facit venator , qui instituit catulos vestigia sequi , qui-

quique iam exercitatis vitur ad excitandas vel perfequendas feras. Nec crebro illis minatur: contunditur enim animus, & quicquid est indolis, comminuitur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adicias his licet, tardiora agentes iumenta: quæ cum ad contumelias & miseras nata sint, nimia sæuitia coguntur iugum detrectare.

CAP. XVII. NULLVM animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quam homo. Nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quam in iumentis quidem & canibus erubescere iram exercere; pessima autem conditione hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur. Atqui & morbus animi mollem medicinam desiderat, ipsiſumque medentem minime infestum ægro. Mali medici est, desperare, ne curet. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debet cui credita salus omnium est, non cito spem proicere, nec mortifera signa pronuntiare. Lutetur cum vitiis, resistat, aliis morbum suum exprobet, quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque sanaturus, remediis fallentibus. Agat princeps curam, non tantum salutis, sed etiam honestæ cicatricis. Nulli regi gloria est ex sæua animaduersione. Quis enim dubitat posse? At contra maxima, si vim suam continet, si multos iræ alienæ eripuit, neminem suæ impendit.

CAP. XVIII. SERVIS imperare moderate, laus est: & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat æqui bonique natura, quæ parcere etiam captiuis & pretio paratis iubet. Quanto iustius hominibus liberis, ingenuis, honestis, non ut mancipiis abuti, sed his quos gradu antecedas, quorumque tibi non tradita seruitus sed tutela? Seruis ad statuam licet confugere. Cum in seruum omnia liceant, est aliquid quod in hominem licere commune ius veter. Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quam serui sui, quod murænas sanguine humano saginabat: & eos qui se aliquid offenderant, in viuarium, quid aliud quam serpentibus obiici iubebat? O hominem mille mortibus dignum: siue deuorandos seruos obiiciebat murænis, quas vsurus erat; siue in hoc tantum illas alebat, ut sic aleret! Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate commonstrant.

tur, iniurisque & derestabiles sunt: ita regum & iniuria la-
tius patet & infamia, atque odium saeculis traditur. Quan-
to autem non nasci melius fuit, quam numerari inter pu-
blico malo natos?

C A P. XIX. EXCOGITARE nemo quicquam pote-
rat, quid magis decorum regenti sit, quam clementia: quo-
cunque modo is, & quocunque iure praepositus ceteris
erit. Eo scilicet formosius id esse magnificentisque fate-
bimur, quo in maiori praestabitur potestate: quam non o-
portet noxiam esse sed naturam legem compositam. Natu-
ram enim commenta est regem: quod & ex aliis animalibus
licet cognoscere: & ex apibus: quatum regi amplissimum
cubile est, medioque ac tutissimo loco. Praeterea onere
vacat, exactor alienorum operum: & amisso rege, totum
dilabitur examen. Nec unquam plus unum patiuntur,
meliolemque pugna quaerunt. Praeterea insignis regis
forma est, dissimilis ceteris, tum magnitudine, tum nitore.
Hoc tamen maxime distinguitur, iracundissimae, ac
pro corporis captu pugnacissimae sunt apes, & aculeos in
vulnere relinquunt: rex ipse sine aculeo est. Noluit il-
lum natura nec saevum esse, nec ultionem magno consti-
tutam petere: telumque detraxit, & iram eius inermem
reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens. Est enim
illi mos, exercere se in parvis, & ingentium rerum do-
cumenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non
trahere mores: cum tanto hominum moderatior esse ani-
mus debeat, quanto vehementius nocet. Utinam quidem
eadem homini lex esset: & ira cum telo suo frangeretur:
nec saepius liceret, nocere quam semel, nec alienis viribus
exercere odia. Facile enim lassaretur furor, si per se sibi sa-
tisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed
ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim neces-
se est, timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium
obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti
se iudicet, nullumque momentum immune à metu habeat.
Hanc aliquis agram vitam sustinet, cum liceat innoxium,
atque ob hoc securum, salutarem potentiam, laetis omni-
bus tractare? Error enim, si quis existimat tutum esse ibi re-
gem, ubi nihil à rege tutum est. Securitas securitate mutua
paciscenda est. Nō opus est instruere in altum ediras acco-

nec in ascensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusque sæpierre. Saluum regem in aperto clementia præstabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quàm viuere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? Si paulum valetudo titubauit, non spes hominum excitari, sed metum? Nihil esse cuiquam tam preciosum, quod non salute præsidis sui commutatum velit? Omne quod illi contingit, sibi quoque euenire deputet? In hoc assiduis bonitatis argumentis probauit, non Remp. suam esse, sed se Reipublicæ. Quis huic audeat struere aliquod periculum? Quis ab hoc non, si possit, fortunam quoque auertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas, florent; sub quo opulenta ciuitas, copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quam si dii immortales potestatem visendi sui faciant, intueremur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus & in melius potens? Hoc affectare, hoc imitari decet: Maximum ita haberi, vt optimus simul habeatur.

CAP. XX. DVABVS de causis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Prius de parte disseram, quæ ipsum contingit. Difficilius est enim moderari, vbi dolori debetur vltio, quam vbi exempla. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facile credat, vt verum exequat, vt innocentia faucat, vt appareat, non minus rem agi periclitantis, quam iudicis. Hoc ad iustitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, vt manifeste læsus, animum in potestate habeat: & poenam, si tuto poterit, donec: si minus, temperet: longeque sit in suis, quam in alienis exorabilior iniuriis. Nam quemadmodum non est magni animi qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: Ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum, qui cum suis stimulis exagitur, non profilit; qui intelligit magis animi esse, iniurias in summa potentia pati, nec quicquam esse gloriosius principe impune læso.

CAP. XXI. VLTIO duas res præstare solet: aut solatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum securi-

tatem Principis maior est fortuna, quam ut tali solatio egeat manifestiorque vis, quam ut alieno malo opinionem sibi virium querat. Hoc dico, cum ab inferioribus potius violatusque est. Nam si, quos pares aliquando habuit, infra se videt, satis vindicatus est. Regem & seruus occidit, & serpens, & sagitta. Seruauit quidem nemo, nisi maior eo quem seruauit. Vti itaque animose debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his praesertim, quos scit aliquando suo fastigio obstitisse: hoc arbitrium adeptus, ultionem impleuit, perfecitque quantum veræ pœnæ satis erat. Perdidit enim vitam qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite suo sententiam expectauit, in seruatoris sui gloriam viuet, plusque nomini eius conferet incolumis, quam si ex oculis ablatus esset. Assiduam enim spectaculum alienæ virtutis est: in triumpho, cito transisset. Si vero regnum quoque suum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo vnde deciderat, ingenti incremento surgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil præter gloriam sumere. Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique, nihil se quo dignum esset victore, apud victos inuenisse. Cum ciuibus & ignotis atque humilibus eo moderatius agendum est, quo minoris est afflixisse eos. Quibusdam libenter parcas: quibusdam te vindicare fastidias, & non aliter quam ab animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus est. At in iis qui in ore ciuitatis seruati puniti que erunt, occasione notæ clementiæ vtendum est.

C A P. XXI. TRANSEAMVS ad alienas iniurias: in quibus vindicandis hæc tria lex secuta est, quæ princeps quoque sequi debet: aut vt eum quem punit, emendet: aut vt pœna eius ceteros meliores reddat, aut sublatis malis securiores ceteri viuant. Ipsos facilius emendabis minore pœna. Diligentius enim viuit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitari perditæ parcat. Impunitatis genus est, tam non habere pœnæ locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduersorum. Facit enim consuetudinem peccandi multitudo peccantium. Et minus grauis nota est, quam turba damnatorum leuat: & seueritas, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit,

amittit, auctoritatem. Cōstituit bonos mores ciuitati princeps, & vitia eius facilius compefcit, ſi patiens eorum eſt, non tanquam prober, ſed tanquam inuitus, & cum magno tormento ad caſtigandum veniat. Verecundiam peccandī facit ipſa clementia regentis. Grauior multo pœna videtur quæ à miti viro conſtituitur. Præterea videbis ea ſæpe committi, quæ ſæpe vindicantur.

CAP. XXIII. PATER tuus plures intra quinquennium culco inſuit, quam omnibus ſæculis inſutos accepi-
mus. Multo minus audebant liberi nefas vltimum admit-
tere, quam diu ſine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altiffimi viri, & rerum naturæ peritiffimi maluerunt, velut incredibile ſcelus, & vltra audaciam poſitum, prætere-
rire, quam dum vindicant, oſtendere poſſe fieri. Itaq; par-
ricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monſtra-
uit. Peſſimo loco pietas fuit, poſtquam ſæpius culcos vidi-
mus, quam cruces. In qua ciuitate raro homines puniuntur, in ea conſenſus ſit innocentia, & indulgetur velut publico bono. Poret ſe innocentem ciuitas eſſe. Magis irāſcitur à communi frugalitate deſciſcentibus, ſi paucos eos eſſe viderit. Periculoſum eſt, mihi crede, oſtendere ciuitati, quanto plures mali ſint.

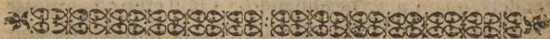
CAP. XXIV. IN ſenatū dicta eſt aliquando ſententia, vt ſeruos à liberis cultus diſtingueret. Deinde apparuit, quantum periculum immineret, ſi ſerui noſtri numerare nos cœpiſſent. Idem ſcito metuendum eſt, ſi nulli ignoſcitur. Cito apparebit, pais ciuitatis deterior quanto prægrauet. Non minus principi turpia ſunt multa ſupplicia, quam medico multa funera. Remiſſius imperanti, melius paratur. Natura contumax eſt humanus animus; & in contrarium atque arduum nitens; ſequiturque facilius quam ducitur. Et vt generoſi atque nobiles equi, melius facili freno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu ſuo ſequitur, & dignam putat ciuitas, quam ſeruet ſibi. Plus itaque hac via proficitur. Crudelitas maxime humanum malum eſt: indignum tam miti animo. Ferina iſta rabies eſt, ſanguine gaudere ac vulneribus: & abiecto homine, in ſilueſtre animal tranſire.

CAP. XXV. QUID enim intereſt, oro te Alexander, leoni Lyſimachum obicias, an ipſe laceres dentibus

tuis? Tuum illud os est, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius vngues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem. Non exigimus à te, vt manus ista, exitium familiare certissimum, vlli salutaris sit: vt iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem cædemque satietur. Clementia vocatur, si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare vel maximè abominanda sit sæuitia, quod excedit fines, primum solitos, deinde humanos. Noua supplicia conquirat, ingenium aduocat, instrumenta excogitat, per quæ varietur atque extendatur dolor: & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad insaniam peruenit vltimam, cum crudelitas versa est in voluptatem: & iam occidere hominem iuvat. Nam talem virum à tergo sequitur euersio, odia, venena, gladij: tam multis periculis petitur, quam multorum ipse periculum est: priuatisque nonnunquam consilijs, alias vero consternatione publica circumuenitur: Leuis enim & priuata pernicijs non totas vrbes mouet. Quod late furere cœpit, & oânes appetit, vndique configitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publice consequuntur: vbi aliqua solitam mensuram transit, & in monstrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & sufflatu deurit, obteritque, quacunque incessit ballistis petitur. Possunt verba dare & euadere pusilla mala: ingentibus obuiam itur. Sic vnus æger, nec domum quidem perturbat: at vbi crebris mortibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio ciuitatis ac fuga est, & dijs ipsis manus intenduntur. Sub vno aliquo tecto flamma apparuit: familia viciniq; aquam ingerunt. At incendium vastum, & multas iam domos depastum, parte vrbis obruitur.

CAP. XXVI. CRUDELITATEM priuatorum serules quoque manus sub certo crucis periculo vltæ sunt: Tyrannorum, gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminebat, excindere aggressi sunt. Aliquando sua præsidia in ipsos consurrexerunt, perfidiamque & impietatem, & feritatem, & quicquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? Non diu parer nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem: quale eius regnum est? Non aliud quam captarum

ptarum urbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mœsta, trepida & confusa. Voluptates istæ timentur. Non conuitia secura ineunt, in quibus lingua sollicitè etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet, magna impensa & regis opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen è ludo in carcerem ire iouet? Quid istud, dii boni, malum est, occidere, sæuire, delectari sono cathenarum, & ciuium capita decidere. quocunque ventum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quæ alia vita esset, si leones vrsque regnarent? Si serpentibus in nos, ac noxissimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia, à nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis: & tuta est etiam inter feras similitudo. Apud homines tantum nec à necessariis quidem rabies temperat sibi, sed externa suaque in æquo habet, quo possit exercitior singulorum cædibus, deinde in exitia gentium serpere, & iniicere tectis ignem; aratrum vetustis urbibus inducere, potentiam putat: & vnum occidi, aut alterum, parum imperatorum credit: nisi eodem tempore grex miserorum subiectus sterit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad vitam ab ipsa morte reuocare, & mereri clementia ciuicam. Nullum ornamentum principis fastigio dignius pulchriusque est, quàm illa corona **OB CIVES SERVATOS.** Non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parua bello spolia. Hæc diuina potentia est, gregatim ac publicè seruare: multos autem occidere, & indiseretos, incendij ac ruinæ potentia est.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

T de clementia scriberem, Nero Cæsar, vna me vox tua maximè compulit: quam ego non sine admiratione, & cum diceretur, audisse memini: & deinde alijs

narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non composita, nec alienis auribus data, subito eripit, sed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduersurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi principi natus, exigebat à te, scriberes, in quos & ex qua causa animaduerti velles hoc sæpe dilatatum, ut aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito cum chartam protulisset, traderetque, exclamasti: Vellem nescire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes quæ Romanum imperium incolunt, quæque iuxta iacent dubiæ libertatis, quæque se contra vitibus aut animis attollunt. O vocem in concionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba principes regesque iurent. O vocem priscae generis humani innocentia, dignam cui redderet antiquum illud sæculum. Nunc profecto consentire decebat ad æquum bonumque. expulsa alieni cupiditate, ex qua omne animi malum oritur: pietatem, integritatemque cum fide ac modestia surgere: & vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro seculo dare locum.

CAP. II. FVTVRVN hoc Casar ex magna parte sperare & confiteri libet. Tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque paulatim per omne imperij corpus, & cuncta in similitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. Inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa, prout animus eorum viget aut marcet. Et erunt ciues, erunt socij digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur. Parcetur vbique manibus. Diutius me morari hic patere, non ut blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. Maluerim veris offendere, quam placere adulando. Quid ergo est, propter quod bene factis dictisque tuis, quam familiarissimum esse cupio? ut quod nunc natura & imperus est, fiat iudicium. Illud mecum considero, multas voces magnas, sed detestabiles in vitam humanam peruenisse, celebresque vulgo ferri: ut illam, *Oderint, dum metuant.* Cui Græcus verus similis est, qui se mortuo terram misceri ignibus iubet, & alia huius notæ. Ac nescio quomodo ingenia immania & inuisa materia fœdiori expresserunt sensus vehementes & concitatos. Nullam adhuc vocem au-
diui

diui ex bono lenique animosam. Quid ergo est? Vt raro iniuitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando scribas necesse est istud quod tibi in odium litteras adduxit: sed, sicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus

CAP. III. Et ne forte decipiat nos speciosum clementiæ nomen & in contrarium aliquando abducat, videamus quid sit clementia, qualisque sit & quos fines habeat. Clementia est temperantia animi, in potestate vlciscendi; vel, lenitas superioris aduersus inferiorem in constituendis pœnis. Plures proponere est tutius: ne vna definitio parum rem comprehendat: & ut ita dicam, formula excidat. Itaque dici potest & inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Illa finitio contradictiones inueniet, quamuis maxime ad verum accedat, si dixerimus, clementiam esse moderationem, aliquid ex merita ac debita pœna remittentem. reclamabitur, nullam virtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam esse, quæ se flectit citra id quod merito constitui posset. Huic contrariam imperiti putant seueritatem: sed nulla virtus virtuti contraria est.

CAP. IV. Quid ergo opponitur clementiæ? Crudelitas: quæ nihil aliud est, quam atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas. crudeles tamen sunt, tanquam qui ignotos homines & obuios non in compendium, sed occidendi causa occidunt. Nec interficere contenti sæuiunt; ut Sinis ille & Procrustes, & piratæ, qui captos verberant, & in ignem vitios imponunt. Hæc crudelitas quidem: sed quia nec vltionem sequitur (non enim laxa est) nec peccato alicui irascitur (nullum enim anteceffit crimen) extra definitionem nostram cadit: quæ finitio continebit in exigendis pœnis intemperantiam animi. Possumus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati sæuitia est: possumus insaniam vocare, nam varia sunt genera eius, & nullum certius, quam quod in cædes hominum & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi causam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, sed super humanum ac probabilem modum sæuisse. Possumus effugere cavillationem,

& ita finire, vt sit crudelitas, inclinatio animi ad aſperiora. Hanc clementia repellit longius à ſe: nam cum ſeueritate illi conuenire, certum eſt. Ad rem pertinet, quætere hoc loco, quid ſit miſericordia. Plerique enim vt vituſem eam laudant, & bonum hominem vocant miſericordem. Hæc autem vitium animi eſt. Vtraque circa ſeueritatem circaque clementiam poſita ſunt: quæ vitare debemus, ne per ſpeciem ſeueritatis in crudelitatem, neve per ſpeciem clementiæ in miſericordiam incidamus. In hoc leuiore periculo erratur, ſed par error eſt à vero recedentium.

CAP. V. ERGO quemadmodum religio deos colit, ſuperſtitio violata clementiam maſuetudinemque omnes boni præſtabunt. miſericordiam autem vitabunt. Eſt enim vitium puſilli animi ad ſpeciem alienorum malorum ſuccidentis. Itaque peſſimo cuique familiariffima eſt. Anus & mulherculæ ſunt, quæ lacrymis nocent ſſimorum mouentur, quæ, ſi liceret, carerem effingerent. Miſericordia non cauſam, ſed fortunam ſpectat; clementia rationi accedit. Scio malè audire apud imperitos ſectam Stoicorum, tanquam nimis duram, & minimè principib. regib.que bonum datoram conſilium. Obicitur enim illi, quod ſapientem negat miſereri, negat ignoſcere. Hæc ſi per ſe ponantur, inuiſa ſunt. Videntur enim nullam ſpem relinquere humanis erroribus, ſed omnia delicta ad pœnam deducere. Quod ſi eſt, quid hac ſecta durius, quæ deditece humanitatem iubet, portumque aduerſus fortunam certiffimum, mutuo auxilio cludit? Sed nulla ſecta benignior leniorque eſt, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: vt propoſitum ſit uſui eſſe aut auxilio, nec ſibi tantum, ſed vniuerſis ſingulisque conſulere. Miſericordia eſt ægritudo animi ob alienarum miſeriarum ſpeciem: aut triſtitia ex alienis malis concepta, quæ accidere immerentibus credit. Ægritudo autem in ſapientem virum non cadit. Serena enim eius mens eſt, nec quicquam incidere poteſt quod illam obducat. Nihil æquè hominem, quam magnus animus decet. Non poteſt autem magnus eſſe idè, ſi metus & morror contundit, ſi mentem obducit & contrahit. Hoc ſapientem ne in ſuis quidem accider calamitatibus, ſed omnem fortunæ iram reuerberabit & ante ſe franget; eandem ſemper faciem ſeruat placidam & inconcuſſam: quod facere non poſſet,

posset, si tristitiam reciperet. Adice, quod sapiens prouidus est, & in expedito consilium habet. Nunquam autem liquidum sincerumque ex turbido venit. Tristitia enim inhabilis est ad dispiciendas res, vtilia excogitanda, periculosa vitanda, æqua æstimanda. Ergo non miseretur, quia est sine miseria. Ceterum omnia, quæ qui miserentur, dolentes facerent, hic libens & alacri animo faciet.

CAP. VI. SYCCURRET alienis lacrymis, non accedet: dabit manum naufrago, exuli hospitium, egenti stipem, non hanc contumeliosam, qua pars maior horum, qui se misericordes videri volunt, abiecit & fastidit quos adiuvat, contingitque ab his timet: sed vt homo homini ex communi dabit. Donabit lacrymis maternis filium, & catenas solui iubebit, & ludo eximet, & cadauer etiam noxium sepeliet. At faciet illa tranquilla mente, vultu suo. Ergo non miserabitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitosos pro portione improbandos, & emendandos bonitatem suam permittet. Afflictis verò, & fortius laborantibus multo libentius subueniet. Quotiens poterit, fortunæ intercedet. Vbi enim opibus potius utetur, aut viribus, quam ad restituenda quæ casus impulit? Vultum quidem non deiciet, nec animum, ad irascentis citis aut pannosi aridam faciem & obnixam baculo senectutem: ceterum omnibus dignis proderit, & decorum more calamitosos propitius respiciet. Misericordia vicina est miseriæ: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem & ipsi suffunduntur: tam mehercule, quam morbum esse non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia vitium est animorum, nimis miseriæ fauentium: quam si quis à sapiente exigit, prope est, vt lamentationem exigat, & in aliis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam. Constituamus nunc quoque, quid sit venia, vt sciamus dari illam à sapiente non debere. Venia est peenæ meritiæ remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est.

CAP. VII. EGO vt breuiter tanquam in alieno iudicio

dicam, ei ignoscitur qui puniri debuit. Sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prætermittit quod debet. Itaque poenam quam exigere debet, non donat: sed illud quod ex venia consequi vis: honestiore tibi via tribuit. Parcit enim sapiens, consulit & corrigit. Idem facit, quod si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Aliquem verbis tantum admonere, poena non afficiet ætatem eius emendabilem intuens. Aliquem invidia criminis manifestè laborantem, iubebit incolumem esse; quia deceptus est, quia per vinum lapsus. Hostes dimittet saluos, aliquando etiam laudatos, si honestis causis, pro fide, pro foedere, pro libertate in bellum accincti sunt. Hæc omnia non veniæ, sed clementiæ opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula: sed ex æquo & bono iudicat. Et absolueri illi licet & quanti vult, aestimare litem. Nihil ex his facit, tanquam iusto minus fecerit, sed tanquam id quod constituit, iustissimum sit. Ignoscere autem est, quæ iudicis puniendæ, non punire. Veniæ, debitiæ poenæ remissio est. Clementia hoc primum præstat, ut quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pronuntiet. Plenior est ergo quàm veniæ & honestior. De verbo (ut mea fert opinio) controuersia est: de re quidem conuenit. Sapiens multa remittit, multos parum tantum, sed sanabilis ingenij seruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas procerasque arbores colunt, sed illis quoque quas aliqua deprauauit causa, adminicula quibus regantur, applicant: Alias circumcidunt, ne proceritate rami premant: Quasdam infirmas vitio loci, nutriant: Quibusdam aliena umbra laborantibus cælum aperiant. Secundum hæc videbit perfectus sapiens,

quod ingenium qua ratione tractandum

sit, quo modo in rectum praua

flectantur. **MULTA**

DESUNT.

L. AN-